

Pavla JIRKOVÁ, Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578-1624 (Testamenty jako prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin 2011

Vedoucí práce – Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.,

Oponentský posudek

Předkládaná disertační práce Pavly Jirkové si klade za cíl, tak jak je výstižně podotknuto v podtitulu, zkoumat soubor téměř tisíce jihlavských testamentů z let 1578-1624 jako prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii zmíněného královského města na hranici Moravy a Čech, což znamená, že nejde o práci jen historickou, ale že autorka musela využívat rovněž metod statistiky, prosopografie, historické antropologie, demografie a sociologie, aby mohla dospět k vytýčenému cíli, totiž smyslu a účelu pořizování posledních vůlí v nejširším slova smyslu. Je zapotřebí už na tomto místě podotknout, že tímto zaměřením zaujímá předkládaná disertační práce mezi tituly naší současné historiografie, orientovanými rovněž na výzkum měšťanských závětí, skutečně výjimečné místo. Autorčin text i připojený seznam použité literatury jsou pak svědectvím o šíři jejího badatelského zájmu a náležité orientaci v podnětné zahraniční literatuře, jakož i o osobních konzultacích s předními zahraničními odborníky na předmětnou problematiku (kromě samozřejmých konzultací s vedoucím práce). Jak je patrné z obsáhlého seznamu využití literatury (snad z převahy právě zahraniční), mohla doktorandka do práce už také vkomponovat své předchozí publikované práce.

Ačkoli zmíněný soubor testamentů, vepsaných do druhé ze zachovaných specializovaných městských jihlavských knih, je sám o sobě dosti reprezentativní pramennou základnou, doktorandka ještě využila pro své studium i dalších komplementárních pramenů, především opět ze Státního okresního archivu Jihlava (dnes organizační složka Moravského zemského archivu v Brně), ale také z vlastního MZA, z Národního archivu v Praze a pro komparaci i knih závětí města Telče (SOkA Jihlava) a města Jindřichova Hradce (Státní oblastní archiv Třeboň - Státní okresní archiv Jindřichův Hradec). Z městských knih, které mohla využít z „mateřského“ archivu, měly nepochybně největší vypovídací hodnotu ve sledovaných směrech rejstříky městské sbírky (pro výzkum sociotopografie města) a knihy svatebních smluv, kterých se v Jihlavě napodiv pro zkoumané období zachovalo plných 87 (vpsány byly do radních knih).

Sledovanému záměru, totiž postižení „kultury a strategie dědění“, tedy odpovídá struktura disertační práce, jež je rozvržena do celkem 11 kapitol (kapitoly 4-11 představují

vlastní výzkumné gros disertace). První kapitola přibližuje výsledky dosavadního studia testamentů a využitelných metod v evropské i domácí historiografii, druhá kapitola v aristotelovské „jednotě tří“ reflektuje prameny použité pro výzkum z hlediska místa, času a děje (dějem se míní obsahová náplň testamentů) a třetí kapitola se zabývá normativní základnou městské testamentární praxe v Jihlavě. Co se týče časového vymezení, totiž že jsou rozebírány testamenty z let 1578-1624, postrádám explicitní vyjádření, proč bylo vybráno právě toto období, respektive proč k výzkumu byla nejvhodnější právě druhá ze zachovaných městských knih testamentů z těchto let (jen nepřímě si čtenář může odvozovat, že právě jen pro tato léta jsou také zároveň zachovány uváděné svatební smlouvy). Přitom originály testamentů se, jak opět nepřímě vyplývá, z tohoto období nezachovaly, takže studovat lze jen testamenty přepsané do městské knihy (obsahují tedy všechny také doložku o stvrzení městskou radou?). I při respektu k tomu, kam se ubírá hlavní výzkumný záměr P. Jirkové, jsem přeci jen toho názoru, že neměla být opomenuta kodikologická, paleografická a diplomatická charakteristika alespoň hlavního využitého pramene (mění se nějak struktura testamentů v průběhu času, jsou využívány pro jejich sestavení nějaké základní „formulářové modely“ apod.), i když podobná charakteristika by se samozřejmě nabízela také především u soudobých, výše zmíněných radních knih a rejstříků městské sbírky (Jihlava bohužel nemá pro sledované období zachovanu vlastní berní knihu). Přitom v Jihlavě jsou doloženy skutečně kuriózní případy, zřejmé názorně z autorčiných příloh – například zachování téhož testamentu v „aktové“ podobě i v přepisu do městské knihy, kde jsou jisté partie zrušeny škrty, či neobvykle podrobný testament (příloha č. 4). Na tomto místě také jen připomínám drobnou chybu, která v závěrečných seznamech již publikované a využité prameny označuje jako „nevydané“ – s. 242.

Třetí kapitola se dále soustřeďuje na načrtnutí základních vývojových tendencí jihlavského práva a v rámci něho obsaženého dědického práva, přičemž zde oprávněně doktorandka poukazuje především na výzkumy Františka Hoffmanna a jejich shrnutí v nedávno vydané monografii o Jihlavě. Je si samozřejmě vědoma také úzkých souvislostí jihlavského a brněnského práva, přičemž pro brněnské právo zase vychází z výzkumů Miroslava Flodra. A ačkoli zná všechny jeho práce o brněnském právu (neuvádí ovšem edice Právní knihy a Manipulu), v příslušných podkapitolách III. 2 a III. 3, kde činí na toto právo reminiscenci, využívá jen Flodrovy práce k zakladatelskému období. U vědomí toho, že srovnání s brněnským právem by skutečně bylo zásadní důležitosti (současně je ovšem objektivně nutno říci, že z právně historického hlediska je naše historiografie doposud bohužel postrádá), pro komplexní pohled by jistě ještě stálo za to využít charakteristik

jihlavských a brněnských právních pramenů, včetně zhodnocení stávající literatury, v práci L. Sulitkové, *Vývoj městských knih v Brně ve středověku v kontextu vývoje městských knih v českých zemích...*). Svou relevanci pro porovnání testamentární praxe s Brnem pak má jistě také studie Tomáše Borovského *Zu der ere gots und meiner sele zur selikeit...*, SPFFBU C 46, Brno 2001) a studie téhož (*Čas středověkých měšťanských testamentů...*, jakož i studie Hany Jordánkové a Ludmily Sulitkové, *Zásady testamentární praxe královského města na jihoněmeckém právu...*, sledující teoretickou i praktickou této praxe v Brně ve středověku a její vyústění do příslušných článků Koldínova zákoníku (obě posledně zmíněné studie jsou zveřejněny ve sborníku *Pozdně středověké testamenty v českých městech*, který jinak autorka cituje).

Jak již bylo naznačeno výše, další kapitoly pak přinášejí výsledky nesmírně náročné vlastní práce s prameny v naznačených směrech. Velmi sympatické je, že výklad je také doplňován ilustrativními tabulkami a grafy, v závěru práce pak ještě i 19 relevantními obrazovými přílohami. Vcelku se dá říci, že P. Jirková v této části nezanedbává snad jedinou z otázek, již je možno zkoumaným pramenům položit. Zabývá se tak charakteristikou testátorů z hlediska pohlaví a rodinného stavu jejich pořizovatelů, jakož i z hlediska povolání, sociálního statusu a místa pobytu (většina testujících byli muži, žijící ještě v manželském svazku a zároveň měšťané, jen menší část pocházela z jiných míst, respektive nepožívala status měšťana – v této souvislosti by mne jen zajímalo, jak si autorka vysvětluje skutečnost, že podle jejího zjištění jistý jmenovaný „spoluměšťan“ prožil „celý svůj život před branami a zdmi města - s. 234). Pátá kapitola je zaměřena na sledování tendencí mortality, přičemž zde využívá i dobových kronikářských záznamů. Zajímavé je například zjištění, že počet testamentů, známých z morových let není v součtu mnohdy vyšší nežli v letech „nemorových“ (morová léta pro Jihlavu 1583, 1597 a 1605-1606, se sice pro sledované období shodují s nepříliš vzdáleným Brnem, tam jsou však jako morové ve zkoumaném meziobdobí doloženy i roky 1599-1600 a 1614). Zarážející je také velmi nízký počet těch zemřelých, kteří svou poslední vůli – v intencích nazírání nizozemského sociologa a antropologa Henke de Haana na dědictví jako „směsici intimity, emocí a materiálních zájmů“ - chtěli fixovat písemně. Bezpochyby novátorským zjištěním P. Jirkové je na základě konkrétních výsledků analýzy testamentů poukaz na skutečnost, že motivem k sepsání písemné poslední vůle byla nejspíše nestandardní situace přítomná v rodině testátora (samozřejmě v každé rodině jiná) a testament tedy zaručoval právo, respektive oprávnění ke způsobu dědění.

Kapitoly 6.- 10. jsou věnovány počtu dětí zmiňovaných v testamentech, rodinám a domácnostem testátorů (zřejmě i do užší rodiny se někdy mohli na jistou dobu počítat i příslušníci služebnictva), odkazům fyzicky a mentálně postiženým osobám, sňatkovým a dědickým strategiím a mezigeneračnímu transferu majetku, takže se samozřejmě v určitých ohledech dosažená zjištění prolínají. Přesvědčivě vyznívají konstatování o délce manželství (v průměru nepřesahující délku 8 a půl roku) a o počtu dětí v rodinách (sotva dosahující počtu tří osob), takže je zřejmé, že velká část zaopatřovaných dětí byla přinejmenším polovičními sirotky či dětmi přijatými, případně nemanželskými, přičemž ovdovělé ženy se vdávaly v průměru do roka po skončené manželství. Podstatným a zřejmě zcela nezpochybnitelným poznatkem jsou rozdílné systémy dědění v Jihlavě a poměrně blízkých městech Telči a Jindřichově Hradci - zatímco v těchto městech byl, jak vyplývá z autorčiny komparace, respektován systém rovných dílů, v Jihlavě šlo o důsledné uplatnění principu tzv. vdovské třetiny (jen na okraj podotýkám, že stejná situace v testamentární praxi, daná podobným právním základem, fungovala ve sledovaném období také v Brně). K velmi přínosným patří také postřehy o jistých zvýhodněních v odkazech pro nějakým způsobem handicapované jedince (nemusely to být jen děti) a zejména k dosud v naší literatuře zcela opomíjené otázce mezigeneračního transferu majetku, tedy zda se testamenty týkají více generací (ascendentů i descendentů) anebo zda a za jakých okolností dávali testátoři přednost při podělení majetku svým sourozencům (nejen pokrevním). Jistě nepřekvapí, že v těchto souvislostech poukazuje p. Jirková také na promyšlené sňatkové strategie rodin městské podnikatelské a intelektuální elity, přičemž zejména u této elity je na základě jejích výzkumů patrná snaha po výběru partnera z obdobného vzdělanostního prostředí (zde opět mohu poukázat na stejná zjištění ze soudobého Brna, uložená především ve studii Hany Jordánkové a Ludmily Sulitkové, Kancelář města Brna v předbělohorském období, Sborník archivní prací 45, 1995, jakož i v dalších studiích těchto autorek).

Samostatnou pozornost je nutné věnovat poslední kapitole disertační práce, v níž se P. Jirková snažila na základě 11 rejstříků městské sbírky (nedochovaných ovšem bohužel kontinuálně pro časově zčásti se s tématem práce překrývající období let 1558-1607) a za využití relevantních kapitol radních knih (o převodech domů) nastínit pro předbělohorskou dobu jihlavský místopis, tedy polohu významných objektů v městských ulicích a městských prostranstvích, respektive také změny v charakteru zástavby. I zde autorka problematiku ukotvuje v metodických podnětech zahraniční literatury. Ačkoli mohla využít výsledků srovnatelných výzkumů Fr. Hoffmanna pro Jihlavu středověku, každý, kdo se městskou topografií zabývá, ví, jak jsou mnohdy lokalizace domů určitých vlastníků obtížné (záchytný

bod sice představují rohové domy, ale poloha sousedních vůči nim, jakož i polohy domů na jedné či druhé straně ulice zdaleka nemusejí vyznívat jednoznačně) a tak by tato kapitola mohla být samozřejmě předmětem samostatné práce Tato kapitola by tak mohla být předmětem samostatné práce – navíc, jsou-li ještě domy celkem 154 testátorů, totožných s majiteli domů platících městskou sbírku k r. 1585, vyhodnoceny do plánu města. Rok 1585 jako průsečík, ke kterému je vyhodnocováno, nebyl vybrán náhodně - jednak jde o běžný rok, nepoznamenaný nějakou epidemií, jednak rejstřík z r. 1585 zaznamenává i sbírku z předměstí a konečně pro pouhý tento jeden rok (z celkově zkoumaného období 47 let) se 16% osob platících sbírku shoduje zároveň s testátory. P. Jirková určila a na plánu města vyhodnotila nejen lokalizaci domů testátorů, ale zaznamenala také skutečnost, zda testátory mohla zároveň postihnout jako členy městských rad či přísežné místního silného soukenického cechu. Zatímco nejvíce testátorů bylo zjištěno ve III. a IV. městské čtvrti, naopak nejvíce radních, potažmo soukenických přísežných v I. čtvrti. Zároveň ovšem platí, že některá ze spojených variant (testátor-radní, testátor-soukenický přísežný, radní-soukenický přísežný) rovněž evidentně převažovala ve IV. čtvrti (SZ městského intravilánu, do něhož jen zčásti zasahovalo hlavní náměstí a kde byly ve středověku situovány soukenické rámy). Bylo by určitě podnětné, i když opět nesmírně pracné, zvolit ještě jiný časový průsečík a ověřit tak, zda zjištěné sociotopografické charakteristiky měly dlouhodobější platnost. Za ještě průkaznější je tak možné považovat zjištění doktoranky ohledně vzestupné a horizontální sociální mobility testátorů (kdy tedy mohovítí měšťané ke svému domu/svým domům v intravilánu získávají i domy a výrobní objekty na předměstích).

Závěrem je tedy jen nutné opakovat to, co bylo řečeno úvodem - v případě disertační práce P. Jirkové jde o práci velmi důkladnou, postavenou na metodických inovacích a vyznačující se zároveň se i velmi kultivovaným a přitom věcně střídým jazykem. Přes několik málo vznesených připomínek lze tedy tuto disertaci přímo s radostí doporučit k obhajobě (a vyslovit zároveň přesvědčení, že ve svých sondách bude P. Jirková pokračovat – nabízelo by se totiž jak srovnání pro samotnou Jihlavu pro jiná léta, kde ale zřejmě vystoupí handicap v podobě nezachování svatebních smluv, anebo srovnání pro stejné období s Brnem, pro něž je dochována souvislá řada knih testamentů již od roku 1509, kde ovšem opět nejsou bohužel k dispozici zároveň také svatební smlouvy. Disertační práce Pavly Jirkové by si jistě jako celek zasloužila publikování (jen dávám k úvaze, zda kapitola o městské sociotopografii by neměla být publikována samostatně).